

OCENE – ZAPISKI – POROČILA – GRADIVO

MARIJA STANONIK: *ZGODOVINA SLOVENSKE SLOVSTVENE FOLKLORE**Od srednjega veka do sodobnosti*. Ljubljana: Slovenska matica, 2009. 504 str.

V začetku leta 2010 z letnico 2009 je pri založbi Slovenska matica izšla prva znanstvena monografija z zgodovinskim pregledom slovenske slovstvene folklore od srednjega veka, to je od najzgodnejših pisnih virov do sodobnosti, in sicer do obdobja, ko je bil ustanovljen Inštitut za slovensko narodopisje (1951) in so se s slovstveno folkloro začeli poklicno ukvarjati. 504 strani obsežno delo, izdano v formatu A4, je nastajalo sočasno s štirimi drugimi znanstvenimi monografijami, ki so od leta 2001 do 2008 izšle pri založbi ZRC SAZU in v katerih avtorica utemeljuje slovstveno folkloristiko kot samostojno in hkrati interdisciplinarno vedo: v prvi knjigi, *Teoretični oris slovstvene folklore* (2001) utemeljuje terminologijo, v drugi, *Slovstvena folkloristika* (2004), se zavzema za samostojnost te vede nasproti literarni vedi na eni in širše filologiji ter etnologiji na drugi strani, v tretji knjigi *Procesualnost slovstvene folklore* (2006) se ukvarja s predstavitvijo slovstvene folklore kot nikoli dokončnega »izdelka«, ki z zapisom v ponovljivo obliko prestopi mejo folklorizma, v četrti, *Interdisciplinarnost slovstvene folklore* (2008), pa skuša prikazati, s katerimi sorodnimi disciplinami se lahko slovstvena folkloristika povezuje, in hkrati pokaže, da je snov njenega proučevanja, slovstvena folklor, uporabna za številne druge stroke.

Manjkal je torej le še pregled snovi, ki smo ga dobili z novo knjigo *Zgodovina slovenske slovstvene folklore: Od srednjega veka do sodobnosti*. Snov je strukturirana v poglavja po obdobjih, in sicer z namenom, da prikaže širši družbeni kontekst (tudi miselnost) posameznega obdobja ter vzpostavi vzporednice in kontraste z literarno-zgodovinskimi obdobji, npr. vzporednost in pretakanje snovi iz slovstvene folklore v literaturo in obratno. Z izjemo poglavja o srednjem veku, kjer avtorica povzema izsledke raziskav Ivana Grafenauerja, v vseh naslednjih poglavjih z opiranjem na lastne raziskave sistematično obravnava vse tri vrste slovstvene folklore: folklorne obrazce, folklorne pesmi in folklorno prozo, znotraj tega pa snov razvršča še po žanrih in motivih, pri čemer mnogo temeljiteje obdela prvo in zadnjo skupino (torej folklorne obrazce in prozo), ki doslej še nista bili deležni poglobljene obravnave. V več desetletjih iskanja gradiva je za vsako obdobje posebej pregledala nepredstavljivo količino virov: najrazličnejše priročnike, slovarje, periodiko vseh vrst, leposlovje, zbirke, neobjavljeno in včasih težko dostopno gradivo po knjižnicah in arhivih pa tudi raziskave, ki so se ukvarjale s posameznim obdobjem oz. s specifično folklorno snovjo ali s tem povezano temo. Glavni tekst je tako dopolnjen s številnimi citati, s katerimi ponazori interakcije med posameznimi avtorji, njihove nazore in refleksije na različne plasti družbenega in kulturnega dogajanja, ki jih je mogoče zasledovati v glasilih, revijah in drugih objavah ter v arhivskem gradivu. Pregled folklorne snovi kaže, da je gradivo v posameznem obdobju z vidika vrst različno pestro in številčno, v različnih funkcijah, oblikah in načinih zapisa, različno dostopno in raziskano. Pri večini poglavij so izpostavljena specifična vprašanja, ki zadevajo samo obravnavano obdobje in tudi temeljni

razdelki znotraj njega so različno podrobno razčlenjeni. Najbolj temeljite obravnave je deležno obdobje realizma, ki obsega več kot tretjino monografije. Poglavlja o slovstveni folklori v posameznih obdobjih si sledijo v naslednjem vrstnem redu.

Obdobje srednjega veka. Avtorica pregleda delo Ivana Grafenauerja in popiše snovi in metodologije, s katerimi se je loteval raziskav najprodnarnejši slovenski medievalist.

Obdobje protestantizma. Od prve slovenske knjige dalje lahko spremljamo pisne vire z zapisi slovstvene folklorne. Avtorica poskuša ugotoviti, kako so protestanti sami doživljali prestop iz agrafične v grafično kulturo. V Trubarjevih uvodih je, s konfesionalnim namenom, veliko folklorne snovi, zapisana je prva pravljica, vremenski pregovori, pesmi, prav tako Bohorič za ponazarjalno gradivo v svoji slovnici vključuje pregovore, zato že v tem obdobju lahko iščemo zametke stroke. Poseben podrazdelek je Folklorni žanri v vlogi zbadanja (sramotilne pesmi, vzdevki, vzkliki ipd. obeh sočasnih taborov za nasprotni tabor).

Obdobje katoliške preнове in baroka. Od tega poglavja dalje avtorica v posebnem razdelku obravnava tudi jezik in kontekst. V razdelkih o posameznih vrstah slovstvene folklorne, za katere je prebrala preko 5000 strani iz teh dveh obdobjih, se najde izjemno veliko gradiva o genezi posamezne snovi. Razdelek o folklornih obrazcih je podrobneje razčlenjen na pregovore, zagovore in uganke, razdelek o prozi pa je razdeljen na podrazdelke bajčne pripovedi, pripovedi o hudiču, legendne pripovedi, povedke, šale, anekdote in basni. V raziskavo ni vključeno Valvasorjevo gradivo, v katerem so številne razlagalne povedke o naših krajih, obdelane pa so pridige Svetokriškega, še bolj pa se avtorica posveča manj znanim Rogerijevim pridigam, kjer najde iztočnice za številne motive, ki so se uveljavili v slovenski literarni vedi in mitologiji (npr. zlata ptica, zlatorog). Temu obdobju in tudi vsem naslednjim je dodan razdelek o terminologiji, kjer pregleduje poimenovanja vrst in žanrov slovstvene folklorne pri posameznih avtorjih vsakega obdobja in s tem skozi čas sledi razvoju terminologije.

Obdobje razsvetljenstva. Najprej pregleda začetke zavestnega zanimanja za slovstveno folkloro, ki se je z Otoka razširilo po Evropi (zbirke folklornih pesmi, članki o tako imenovani ljudski tvornosti), in ugotavlja, da so se slovenski razsvetljenci s temi pobudami in vplivi srečevali bolj posredno kot naravnost. Doslej so se raziskovalci slovstvenih pojavov v tem obdobju posvečali predvsem pesmi, kratke oblike in proza pa so bile zapostavljene, in prav to nesorazmerje poskuša vsaj konceptualno odpraviti. Od vključno tega poglavja dalje je razdelek o kontekstu razširjen tudi na teksturo, saj je poleg sestavin, ki sodijo na ravnino teksta, v virih mogoče razbrati tudi podatke o okoliščinah in načinu izvedbe, o interakciji med pripovedovalcem in poslušalci, menjavanju vlog med njimi, vzgojne vidike slovstvene folklorne ipd. (v tem obdobju npr. začno odklanjati strašljive pripovedi zaradi negativnih vzgojnih učinkov).

Obdobje romantike. V tem poglavju je z vidika slovstvene folkloristike povzeto kulturno dogajanje, ki je časovno raztegnjeno na celo 19. stoletje, saj se nekateri akterji še močno navezujejo na razsvetljenstvo, njihovo delovanje pa sega že v čas realizma. Tako avtorji v tem obdobju po svojem nazoru niso vsi romantiki in imajo različne svetovne, literarne in življenjske nazore. Anton Martin Slomšek nadaljuje z razsvetljenskimi načeli in se trudi učvrstiti narodno zavest. Pomemben zapisovalec

pripovedne snovi v tem obdobju je Stanko Vraz, čeprav je zapisoval v ilirščini – dragocena je vsebina in tudi zapisi o teksturi in kontekstu. Pravljice sta zapisovala Matevž Ravnikar – Poženčan in Matija Valjavec, slednji že po principu znanstvenega zapisovanja s pomočjo dijakov po vsej Sloveniji. Njuno delo je prišlo na dan šele v zadnjem desetletju. V zapuščini Emila Korytka so bili odkriti zapisi slovenskih pravljic v nemščini, ki sta jih zapisala oče in sin Potrebujež iz Ribnice.

V obdobju realizma pride do velike težnje po ohranitvi slovstvene folklorne, ki ji sledi množično organizirano in spontano zbiranje gradiva, in to po celotnem slovenskem prostoru, kar kmalu prinese tudi rezultate v obliki objav in zbirke. V tem obdobju je večje pozornosti deležna tudi folklorna proza. Pojavijo se prve znanstvene obravnave in pristopi do njenega zapisovanja: Krek, Križnik (prvi zapisovalec, ki po navodilih J. Baudouina de Courtenayja zapisuje v narečju), Štrekelj, Navratil, Valjavec, Volčič idr.). Objavljena so metodična navodila za delo na terenu (zapisovati ime informatorja, kraj zapisa ipd.) in tudi vprašalnice o motivih/snoveh, vendar kljub temu mnogo zapisovalcev ne sledi načelom znanstvene akribije in je veliko gradiva literariziranega, torej gre za folklorizem. Tudi objav gradiva v revijah tistega časa je veliko, vendar pa proti koncu 19. stoletja začno presihati. V tem najboljše poglavju *Zgodovine slovstvene folklorne* so vsi ustaljeni razdelki še natančneje razčlenjeni. Avtorica izpostavi nekatera načelna vprašanja: vprašanje naroda, sosednji in drugi narodi, deželna in pokrajinska pripadnost, ki jo obdela še z vidika vsake slovenske pokrajine posebej na podlagi objav, ki se nanašajo na krajevno prepoznavnost. V poglavje o jeziku vključi poglede z vidika žive besede, etnolingvistične snovi, slovenskega jezika v javnosti, sociolingvistična vprašanja o jeziku in o zbiranju besedišča (Pleteršnik). Tretji razdelek o zapisovanju slovstvene folklorne pregleda pobude za zbiranje, vprašalnice in terensko gradivo, ki številčno najbolj zastopa območje Štajerske, po tehtnosti pa je so najpomembnejša opažanja Jana Baudouina de Courtenayja: gradivo (objave, zbirke in arhivski viri) je nato pregledano po vrstah – splošno, besedišče in folklorni obrazci, pesmi, pripovedi, zbirke (pesmi, pripovedi), Slovenska matica. Posebni podrazdelki so namenjeni bajeslovju, žanrskim vprašanjem vsake vrste slovstvene folklorne posebej (folklorni obrazci, pesmi, proza) in sistemizaciji proznih žanrov (pravljic, povedk) – ti so razčlenjeni glede na motive in snovi. Avtorica se ukvarja tudi s terminološkimi in žanrskimi interferencami med proznimi folklornimi žanri ter vprašanji folklorizma in folklorizacije.

Obdobje moderne obsega le približno 10 let, od 1895 do 1905, zato je tudi poglavje o njem najkrajše ter brez posebnih razčlenitev, z izjemo obravnave problemov z vidika slovstvene folklorne kot umetnosti govornega jezika. Z modernisti Murnom, Župančičem, predvsem pa s Cankarjevim simbolizmom slovstvena folklorna doživi razcvet v slovenski literaturi. Izide Pleteršnikov slovar, izhajati začno Štrekljeve narodne pesmi, Murko izda očrt češkoslovanske razstave, Ivan Prijatelj raziskuje literarno zgodovino, ob tem pa ne gre mimo folklorističnih vprašanj, izhajati začne *Časopis za zgodovino in narodopisje*. Folklorna pesem že doživlja refleksije in analize, prozni žanri pa so glede tega v zaostanku. Tudi zbiranje upada, edini zaokroženi prozni zbirki sta Šašljeve *Bisernice* in Gabrščkove *Narodne pripovedke v Soških planinah*, tudi objave slovstvene folklorne v slovenski periodiki so maloštevilčne.

Slovstvena folklor v **obdobju ekspresionizma**. Slovstvena folklor doživi v tem času izid zadnjega zvezka Štrekljevih monumentalnih *Slovenskih narodnih pesmi*. Zgodovinsko gledano je to čas pretresov prve svetovne vojne in po njej, kar močno odseva v slovenski literaturi. Opaziti je porast ženskih avtoric, ki v pravljicah literarizirajo folklorno snov, kar lahko po mnenju Marije Stanonik razložimo kot tolažbo mater, ki so po vojni ostale same z otroki. Čeprav se nekateri raziskovalci (Kelemina, Glonar) ukvarjajo s teoretičnimi vprašanji, povezanimi (tudi) s slovstveno folkloro, je v tem obdobju opaziti proces propadanja slovstvene folklore. To se kaže tudi pri objavah v osrednjem slovenskem literarnem tisku (*Dom in svet*, *Ljubljanski zvon*), kjer je slovstveni folklori skopo odmerjen prostor le na platnicah.

Slovstvena folklor v **obdobju social/istič/nega realizma**. Proces literarizacije slovstvene folklore v literaturo se nadaljuje z razširitvijo prostora za proletarce: pravljica se preseli iz prvotno izključno kmečkega okolja tudi v delavsko okolje, v slabe socialne razmere (npr. Ludvik Mrzel, *Bog v Trbovljah*). Med drugo svetovno vojno in po njej slovstvena folklor doživlja različne interpretacije, oba politična pola jo skušata prikrojiti v svoj prid z instrumentalizacijo na eni strani in z idealizacijo na drugi. Po drugi svetovni vojni sledi profesionalizacija raziskovanja slovstvene folklore, Anton Ocvirk interpretira in utemeljuje simbole iz slovenske slovstvene folklore. Kljub temu slovenska literarna veda slovstveno folkloro vse bolj potiska na stranski tir. V letu 1951 je ustanovljen Inštitut za slovensko narodopisje, kjer Ivan Grafenauer in Milko Matičetov kot njegov naslednik profesionalno nadaljujeta in tudi orjeta ledino na področju slovstvene folkloristike.

V sklepu vsakega poglavja avtorica na kratko povzame bistvene značilnosti obdobja. Terminologija v citatni obliki sledi izvornikom, sicer pa upošteva strokovno utemeljeno terminologijo. Z izjemo velikih nosilcev (Valvasor, Pohlin, Ravnikar – Poženčan, Valjavec, Križnik, Glonar, Moderndörfer, Grafenauer, Matičetov itd., ki so, pravi avtorica v uvodu, »zanje predvidene obravnave naravno nadaljevanje tega dela«) knjiga prinaša na enem mestu zbrano empirično problematiko slovenskega folklornega gradiva z vidika slovstvene folkloristike. Knjiga bo v pomoč raziskovalcem različnih strok, ki se pri delu srečujejo s slovensko slovstveno folkloro, in študentom kot študijska literatura. Delo ima okoli 5400 podčrtnih opomb, v opombah so navedeni tudi vsi citirani viri in literatura; posebnega seznama virov in literature in/ali imenskega kazala ob koncu knjige ni. Zato se bo moral uporabnik, ki bo želel najti le posamezno informacijo, nekoliko pomujati z iskanjem.

Barbara Ivančič Kutin

Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU